

Bősze Péter

Ez is, az is

Hozzászólók:

Berényi Mihály, Bitter István, Frecska Ede, Janka Zoltán,
Nádasy György, Ozsváth Károly, Palkovits Miklós, Szokolczai-
Sándor Norbert, Sándor Tamás, Tringer László

PSZICHÉ, PSZICHOLOGIA, PSZICHIÁTRIA ÉS TÁRSULÓ FOGALMAK – ÍRÁSMÓD, MEGHATÁROZÁS, MAGYAR VÁLTOZAT

ÍRÁSMÓD

A *pszichológia* szakszó elterjedt a köznyelvben, olyan köznyelvi jövevényszónak tartható, amelynek az idegensége még érződik. *Psychologia* formájában, tehát idegenesen már nem írják; magyar változatával vajmi ritkán találkozunk.

Hasonlóan viselkedik a *pszichiátria* szó, ám ezt Nyíró Gyula (9) még *psychiatria* formájában írta. Füredi–Németh (3) pszichiátriai kézikönyvében – amely 2015-ben jelent meg – már csak magyarosan írva található.

Kalmár–Kalmár *Pszichiátriai szótárában* (5) a *psziché* szó magyarosan írva csak a magyarázatokban fordul elő jelzőként (*pszichés*). A szakkifejezések részeként viszont idegenesen írva található (*psychés dependentia*). Nyíró (9) *psyche*, Brencsán (1) *psziché/psyche*, Tolcsvai Nagy Gábor (12) szótárában *psychéként* írta. Szirmai Imre *Neurológia* című könyvében (11) *psychés zavarok* formájában olvasható.

Szótárak:

	psziché	pszichológia	pszichiátria
Brencsán-szótár (1)	lélek*	lélektan	elmegyógyászat
Tolcsvai Nagy Gábor <i>Idegen szavak szótára</i> (12)	lélek (lelki jelenségek összessége)	lelkialkat, gondolkodásmód lelki jelenségeket kutató tudományág	a lelki betegségek tanulmányozásának és kezelésének tudományága
Kalmár Sándor, Kalmár Patrícia <i>Pszichiátriai szótár</i> (5)	–	–	–
Lozsádi Károly <i>Etymologia Medica</i> (6)	lélek (lehelet, élet, pillangó)	–	

* kiegészítés a szótárból: (az idegrendszer magasabb rendű, differenciáltabb tevékenységén alapuló működések szubjektív vetülete)

MEGHATÁROZÁS

Füredi–Németh (3) meghatározásai:

A *psziché* a lelki jelenségek összessége, tudatos és tudatlan tartományból áll.

A *pszichológia* a lélekkel kapcsolatos tudományág, magyarul *lélektan* (554. oldal).

A *pszichiátria* a legmagasabb emberi tevékenységgel, a pszichés működéssel (zavarok, kórisme, kezelés) foglalkozó tudomány.

Nyíró Gyula (9) könyvében ez áll:

„A pszichiatria szó szerint lélekgyógyászatot jelent. A pszichiatria (így!) vagy elmekórtan a magasabb idegműködés »lelkinek« nevezett jelenségeinek élettanával, kórtanával, kórosságainak keletkezésével, megelőzésével és gyógyításával foglalkozik. A magasabb idegműködés lelkinek nevezett tünetei annak világot tükröző, a tükrözésnek megfelelően alkalmazkodó, a világot alakító tevékenységében jelentkeznek...

A legmagasabban szervezett anyag funkciója a *psyche*.”

Az összeállításból kitűnik, hogy a pszichiátriai szakszótár a *pszichológia* és a *pszichiátria* kifejezéseket nem is említi.

Dorland's dictionary:

- psychology the branch of science that deals with the mind and mental processes...
- psychiatry the branch of medicine that deals with the study, treatment and prevention of mental disorders.

Ebből az derül ki, hogy a pszichológia egyfajta, az elmével, elmeműködéssel foglalkozó tudomány, a pszichiátria az elmebetegekkel foglalkozó orvostudomány.

MAGYAR VÁLTOZAT

A *pszichológia*, a *pszichiátria* és a *psziché* szavak magyar megfelelőit a szótárak többnyire a *lélek* és az *elme* szóval vagy ezek származékaival adják meg.

A <i>lélek</i> jelentése:	
Értelmező szótár+ (2)	az emberi élet, személyiség hordozója
	az ember belső valója, személyisége, egyénisége
	ember, személy
	központ, a legfontosabb személy, dolog valahol
Magyar értelmező kéziszótár (7)	az emberben az életnek és a személyiségnek a testtől független (anyagtalan) létezőként képelt hordozója
	az emlékezés, képzelet, értelem stb. folyamatainak összefüggő egésze, az ember belső valósága
	valamilyen tulajdonságokkal rendelkező ember
	valaminek éltető eleme, legfontosabb tagja, része...
Szabó József, Nyíró Gyula <i>Elmekórtan</i>	„A lélek életjelenség, mely minden élőlényben keletkezésének pillanatától haláláig megnyilvánul; az aktuális energiának egy olyan sajátos megjelenési formája, mely csak az élőlényeket jellemzi.”
A <i>lélektan</i> jelentése:	
Értelmező szótár+	a lelki jelenségekkel foglalkozó tudomány
Magyar értelmező kéziszótár	a lelki jelenségekkel foglalkozó tudomány
	valamely lelki alkatnak vagy szellemi tevékenységnek jellemző vonásai együtt
Az <i>elme</i> jelentése:	
Értelmező szótár+	ész, értelem, képesség
	az ember mint gondolkodó lény
Magyar értelmező kéziszótár	ész, értelem
	az ember agymunkája
	(kifejezésekben) kiváló szellemi képességű ember, elmés szerkezet
A <i>szellem</i> mint agyműködés jelentése:	
Értelmező szótár+	alkotó elme, értelem
	kiváló képesség, ötletesség, illetve kiváló képességű, nagyszerű ember
	(<i>szellemi</i> : értelmi, észbeli, eszmei)
Magyar értelmező kéziszótár	az alkotó tudat, gondolkodás
	valamely érzület, magatartás sajátos jellege, megnyilatkozási módja, hatóereje
	valamely tevékenységre való képesség
A <i>személyiség</i> jelentése:	
Értelmező szótár+	az ember mint egyéni tulajdonságokkal rendelkező személy („nagy személyiség”)
	jelentős személy
Az <i>ösztön</i> jelentése:	
Értelmező szótár+	(az egyed és a faj szempontjából az állatokat) célszerű viselkedésre sarkalló örökletes késztetés
	(az emberben) bizonyos célokra, különösen az ön- és fajfenntartásra irányuló belső indíttatás

Az összeállításból az derül ki, hogy a *lélek* alapvetően az ember belső valója; általánosabb értelmű, mint az *elme*: magában foglalja például az érzelmeket is. Ez *elme* a szellemi tevékenység. Mindkettő agyműködés; Nyíró Gyula (9) meghatározásában: magasabb idegműködés. A *személyiség* az ember, mint sajátos tulajdonságú személy, a *szellem* pedig alkotó gondolkodás.

Szabó–Nyíró (10) meghatározása:

„A lélek életjelenség, mely minden élőlényben a keletkezésének pillanatától haláláig megnyilvánul; az aktuális energiának egy olyan sajátos megjelenési formája, mely csak az élőlényeket jellemzi. [...] A magasabb rendű élőlényt alkotó összes sejtek lelki eseményeinek eredője, rezultánsa: a többszörös szervezetenek psychéje.”

Nyíró Gyula (9) a *pszichiátriát lélekgyógyászatnak* nevezte, de használta az *elmekörtan* kifejezést is.

A Szabó–Nyíró (10) könyv címe: *Elmekörtan*.

Grétsy–Kemény (4) *Nyelvművelő kézikönyvtárában* a pszichológiáról ez olvasható:

„A görög–latin eredetű *pszichológia* főnévnek van pontos magyar megfelelője, a *lélektan*, de szakmai szóhasználatban – kevés kivétellel, pl. *fejlődéslélektan*, *neveléslélektan* – általában megmaradt az idegen szó. Többek között azért, mert a tudományág művelőjének, a *pszichológusnak* nincs elfogadható magyar elnevezése (a *lélektanász* nem terjedt el). A szakszóként is élő psziché helyett viszont sokszor megfelel a magyar *lélek*, *lelkivilág*, esetleg a *személyiség* szó.”

Sárközi Mátyás szótára (8):

- **pszichológia** a görög *pszükhé* = *lélek*; *logosz* = *tan* – lélektan;
- **pszichiátria** *elmeorvosászat* Görögül *pszükhé* = lélegzet, azaz lélek.

Tótfalusi *Idegen szavak magyarul* (13) szótára:

- **pszichológia** lélektan (régies a lélekbúvárlat); lelkiismeret;
- **pszichológus** *lélekbúvár*; *lélekismerő*, *emberismerő*;
- **pszichiátria** *elmeorvoslás*, *elmeorvosászat*, *elmekörtan*; *elmeosztály*;
- **pszichiáter** *elmeorvos*, *elmeorvosász*;
- **psziché** *lélek*, *elme*.

■ Összegezve:

A fentiek alapján a következőket lehet megfogalmazni.

- A *pszichológia* és *pszichiátria* szavakat magyar szövegkörnyezetben magyarul írjuk.
- A *pszichológia* magyarul *lélektan*: a lélekkel, mint az ember belső valójával foglalkozó tudomány. (*pszichológiai/pszichológus lélektan*; *pszichológus lélektanász*)
- A *pszichiátria* magyarul *elmeorvosászat*. Az *elme* (szellemi és lelki agytevékenység) élettanával, körtanával, kórkialakulásával, megelőzésével és gyógyításával foglalkozó orvostudományi szak. (*pszichiátriás elmeorvosászat*; *pszichiáter elmeorvosász*)

IRODALOM

1. Brencsán János *Orvosi szótár* Budapest, Medicina Könyvkiadó 2006.
2. Eöry Vilma *Értelmező szótár*+ Budapest, Tinta Kiadó 2007.
3. Füredi János, Németh Attila *A pszichiátria magyar kézikönyve* Budapest, Medicina Könyvkiadó 2015.
4. Grétsy László, Kemény Gábor *Nyelvművelő kézikönyvtár* Budapest, Tinta Kiadó 2005.
5. Kalmár Sándor, Kalmár Patricia *Pszichiátriás szótár* Budapest, Corner Bt. 2007.
6. Lozádi Károly *Etymologia medica* Budapest, Medicina Könyvkiadó 2006.
7. *Magyar értelmező kézikönyvtár* (ötödik változat) Budapest, Akadémiai Kiadó 1982.
8. *Mit is jelent? Sárközi Mátyás szótára* Budapest, Osiris Kiadó 2005.
9. Nyíró Gyula *Psychiatria* Egyetemi tankönyv. Budapest, Medicina Kiadó 1961.
10. Szabó József, Nyíró Gyula *Elmekörtan* Budapest, Novák Rudolf és tsa. Tudományos Könyvkiadóvállalat 1925:24.
11. Szirmai Imre *Neurológia* Budapest, Medicina Könyvkiadó 2006.
12. Tolcsvai Nagy Gábor *Idegen szavak szótára* Budapest, Osiris Kiadó 2007.
13. Tótfalusi István *Idegen szavak magyarul* Budapest, Tinta Kiadó 2002.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Berényi Mihály

A két alapszó (pszichológia, pszichiátria) jelentésében meglehetősen nagy az átfedés és a keveredés, a mindennapi beszélgetésekben különösen. Éppen ezért az ezekből levezethető többi szóra – pszichológus, pszichiáter – is ez érvényes: mindkettőt nevezik ideggyógyásznak is. Nem maradhat ki a neurológus, hiszen ő is ideggyógyász, szerintem a valódi. Ebben a felmérésben mind a háromnak helye volna, a készülő orvosi értelmező szótár szempontjából mindenképpen.

A működési területük és a Semmelweis Egyetem tanévkönyve szerint:

pszichológus = lélekgyógyász, pszichékezelő (lelki bajok: állapotromlás, konfliktus kezelése, szomorúság, gyász, kudarc stb.);

pszichiáter = elmeorvos (szkizofrénia, személyiségzavarok, hiperaktivitás stb.);

neurológus = ideggyógyász (agyi érbetegségek, epilepszia, Parkinson-kór, sztrók, beszédzavar, fejfájás stb.).

A három tudományág:

pszichológia = lélekgyógyászat;

pszichiátria = elmeorvosászat, elmekörtan;

neurológia = ideggyógyászat.

Bitter István

pszichológia = lélektan; a lelki jelenségekkel foglalkozó tudomány

pszichológus = pszichológus (nincs elfogadott magyar megfelelője)

pszichiátria = elmeorvosászat; az elme betegségeivel foglalkozó orvosi szakterület

pszichiáter = elmeorvosász

Frecska Ede

Úgy vélem, hogy a személyek közötti berkeken kívül a lélek egy örökkön visszatérő vágyakozási és inkább költői, mint világos tartalommal teli tudományos felfogás. Szívesen hivatkozunk rá rendezvények címében (Mit üzen a lélek a testnek? stb.), de csak érzelmileg válaszolunk rá (ki hogy).

Az elképzelés nekem rokonszenves (ezért szántam rá elmélyedést), ám korszerű orvosi szótárból kihagynám, mert meghatározhatatlannal határozzuk meg, és a háromosztás miatt szélesebb fogalom, mint amire a szűkebben vett szakma összpontosít (értsd: a három közül csak az értelmi lélekkel törődik, ha törődik). Szerintem kövessünk valamilyen külföldi, például angolszász mintát, és hivatkozunk inkább értelmi, valamint személyes jelenségekre, amelyek a megfigyelhető viselkedést meghatározzák.

Janka Zoltán

A latinos írásmódot jobban kedvelem, de maradjunk akkor az elterjedtebb magyaros használatnál. Minél egyszerűbben érdemes a meghatározásokat megalkotni, tehát szerintem:

pszichológia: lélektan, az egészséges lélek és elme jelenségeivel és működéseivel foglalkozó tudomány, tehát nem lélekgyógyászat, legfeljebb a klinikai pszichológia;

pszichiátria: elmegyógyászat; a kóros lelki és elmeműködésekkel, illetőleg azok gyógyításával foglalkozó orvosi tudományterület;

pszichológus: lélektanász, az egészséges lélek és elme jelenségeivel és működéseivel foglalkozó nem orvos szakember, tehát nem jó a lélekgyógyász kifejezés, csak a klinikai pszichológus az;

pszichiáter: elmegyógyász, a kóros lelki és elmeműködésekkel, illetve azok gyógyításával foglalkozó orvos.

Kiegészítés: A pszichológia a szabályos elmeműködésekkel és jelenségekkel, a pszichiátria a kórosakkal foglalkozik. Az utóbbinál az alapokat az agybiológia és élettan adja. A pszichiátriai kezelések nagy része ezen alapul; gyógyszereket is ad. Van olyan felfogás is, hogy a lélek háromosztatú, számos ókori és újszerű kultúra, illetve törzsi kultúra szóhasználatában megjelenik; nagyon érdekes. Nem könnyű tisztázni a felfogások különbözősége miatt.

*Ozsváth Károly***Lélek**

Pszichiátriai Lexikon: „A természet- és orvostudományban a lélek (pszihé) és az agy elválaszthatatlan, az agytól független lélek létezése tudományosan nem bizonyítható, az agy halálával a lelki működés megszűnik. Egyes filozófusok, teológusok a lélek halhatatlanságát az utódokban, tanítványokban tovább élő jelenségként fogják fel.”

Nyíró, Janka, Tringer professzorok meghatározásával egyetértek. Janka véleményéből úgy tűnhet, hogy a lélek és elme különálló jelenség lenne, a lélekkel a lélektanász, az elmével az elmegyógyász foglalkozna. Tringer a szellemet a lelki

működések fölé emeli, az elmével nem foglalkozik. Az összegezésben az elme olyan átfogó fogalom, amely magában foglalja az egymással összefüggő magasabb idegrendszeri jelenségeket. Egyetértek Bősze professzorral. Az igazságügyi elmeszakértő és a bíró mindig elme kifejezést használ. Az elmetan kifejezés szokatlan, a lélektan közismert. A lélektanász kifejezést orvostársaim itt elfogadják, a pszichológusok között a népszerűsége szerintem kétséges.

Kiegészítés: Lozsádi professzor szerint a lélek szó szanszkrit eredetű (lélegzik), a görögöknél *anemos* (szél), később *psikhe*, majd *psyché* (Kr. e. V. sz.). A rómaiak számára az anima az élőlények lélegzését (lélegző-lélek) jelentette. A lélegzés az élet jellemzője (aki meghal, kileheli lelkét). Az *anima* latin szó, szelepet, levegőt, életet, lelket is jelent. A szél, a szellő, a fizikai légzés a lélekhez kapcsolódik. A levegő, a légzés, a lehelet a tudattal egyenlő.

Szellem

A szellem a testtől függetlenül létező, elsődlegesen magasabb rendű szellemisség, az anyaggal ellentétes tetetlen lény, legmagasabb fokán az Isten (Jung). Az eredeti magyar szó – mint a szél származéka – a *szellet* volt, mai alakját Kazinczy javasolta. (A Biblia szerint Isten életre keltő lehelete, ami az emberben az élet hordozójává, lélekké lesz. Mind a görög, mind a latin nyelvű Bibliában a szellem szó szerepel, amit Károly Gáspár léleknek fordított.) Tringer szellemfogalmazásához így csatlakozom.

Elme

A magasabb rendű lelki működések csak egy másik emberrel való kölcsönhatásban születnek meg. Ahhoz, hogy az ilyen önálló lélektani folyamatok véghezvitelére képes legyen, az kell, hogy ez a kezdeti személyközi kapcsolat személybeli folyamattá alakuljon át. A szándékos viselkedés eredete nem az idegsejtek spontán tevékenysége. A külső nem áthelyeződik egy belső síkra, a preformált tudatba, hanem a külső hatására vele kölcsönhatásban alakul ki a belső mező, azaz a pszichikum. Ez a folyamat a belsővé tétel (interiorizáció) (Vigotszkij). Az emberre jellemző lelki jelenségek a társalgási cselekvések belsővé válása révén a saját tevékenység szabályozójává válnak. Garai szerint az ilyen fejlődése társadalmilag determinált biológiai folyamat.

A pszichikus tevékenység első formái ténylegesen két ember között oszlanak meg, az anya cselekedeteivel és szavaival kezdődnek, és magának a gyermeknek cselekedeteivel, majd gondolkodásával végződnek.

Palkovits Miklós

Írni a gondolat helyéről és pályáiról neuroanatómiai szempontból nem lenne nehéz, az új – élő emberen végzett – MRI és traktográfiai vizsgálatok szerint ezek helye meghatározható. Bonyolult viszont, hogy érzékeny a témakör, hiszen a gondolat pontos topográfiai megismerése, a gondolkodás érinti a lélek hit- és szellemvilágát, a vallást, az eszmeiséget és a mindezekből fakadó életformát, viselkedést is.

A gondolat és agypályáinak helye agykérgünk egymás felé néző mediális (interhemispherikus) területén, a parietális lebeny kérgi felszínén, valamint mélyen az árkok (sulcusok) falának szürkeállományát alkotó idegsejtjeiben van. Két ilyen terület van, a *precuneus* (ne keresd magyar nevét – ha lenne is, több szóból állna, félrevezető tartalmi/funkcionális értelmezéssel) és a *hátulsó cinguláris kéreg*. Mindkettő jól lokalizálható, és mint minden agykérgi terület, egyedi – mint ahogy az ujjlenyomat –, más és más minden embernél. E két, egymással közvetlen kapcsolatban álló terület ott végződő (afferens) és onnan eredő (efferens) rostjai (agypályái) egy hálózati rendszert alkotnak, ez a „*resting state network*” (ld. a mellékelt ábrán). A jól hangzó név – amelyet 2018-ban már több mint 5000 közleményben használtak – angolul vagy magyarra lefordítva is félrevezető, mert nem az agykéreg nyugalomban lévő hálózata (hiszen nagyon is aktív), hanem akkor aktív, amikor az agy többi része éppen nem „végez munkát” (nem érez, lát, hall, mozgat stb.), hanem „gondolkodik”. (Sajnos e hálózat nevének megismerésével/használatával szinte egy időben egy másik angol kifejezés is született: „default mode network”, ma mindkettő használatos a szakirodalomban, néha alternatívan, néhol szimultán.)

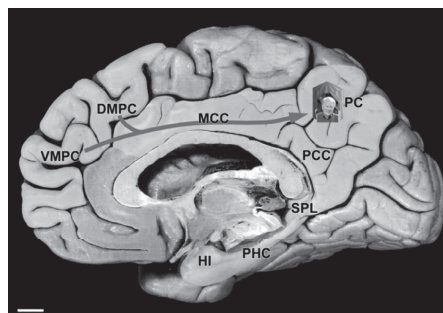
A precuneus és a hátulsó cinguláris kéreg idegsejtjei három agyterületről kapnak információt: 1. a külvilág eseményeiről: kognitív „feldolgozása” után a prefrontális (főleg a ventrális) agykéregből; 2. a külvilágból érkező információk által kiváltott affektív, motivációs reakciókról az orbitofrontális agykéregből; 3. mindezekkel kapcsolatos memóriánkból meríthet hozzá, amely a dorsális prefrontális („munkamemória”) és az ún. mediális temporális lebeny különböző részeiben tárolódik. Mindezen információkat a precuneus és hátulsó cinguláris kéreg idegsejtjei mintegy „lefordítják” az illető személy saját énjére, és alakítják ki az egyéni gondolatokat annak minden azonnali, rövid vagy hosszú távlatra vonatkozásával együtt. Ezek az egyén világgépe, önismerete, helyének meghatározása/érzése a külvilágban, hit, fantázia, világnézete, vallása, intelligenciája, tervei, befolyásolva optimista vagy pesszimista világgépét.

A gondolatok választ váltanak ki, és ideig-óráig távolodnak is. A válasz a szomato- vagy viszeromotoros agykéreg aktivitásán át alakul ki, azonnal vagy későbbi összegezés (vagy meggondolás) alapján. Neuroanatómiailag ez a „resting state network”-ben levő efferens pályák révén jut el a frontális lebeny motoros kérgi területeibe. Együttesen ezt nevezik parieto-frontális hálózatnak. A „maradandó” gondolatok a memóriatárunkba kerülnek, a hippocampus kódolása után. Ennek pályája a precuneus/hátulsó cinguláris kéreg ún. ventrális rostjai, nevezik „ventral default mode network”-nek is.

Bettem a fényképet a precuneusba, bárki beteheti a sajátját, egyszerűen azért, mert ott van, de működésében, minőségében nem egyforma. Ez a rendszer vagy hálózat nagyon érzékeny, könnyen „ferdül” és idővel megkopik. Csúpan az félelmetes, hogy többé-kevésbé megismertük gon-

dolataink agyi útjait, és amit megismerünk, azt előbb-utóbb hasznosítjuk, befolyásoljuk, sajnos nem csak jó irányba. A nagyobb baj, hogy egyre jobban fogják befolyásolni – ha akarjuk, ha nem.

Resting state network: önvizsgálati állapot, emlékezés
egyéni gondolatok, kreativitás
összegzés, teóriák, intelligencia
önkontroll, önértékelés
önézés, hely a világban
tervezés, jövőkép formálása

DMPC – mediodorsal prefrontal cortex
MCC – middle cingulate cortex
PCC – posterior cingulate cortex
PC – precuneus
SPL – retrosplenial cortex
HI – hippocampus
PHC – parahippocampal gyrus
VMPC – ventromedial prefrontal cortex
(middle frontal gyrus)
(inferior frontal gyrus)

Tringer László

A fogalmak jelentős részének meghatározása megtalálható *A pszichiátria tankönyve* című könyvemben (Budapest, Semmelweis Kiadó 2010.).

Véleményem döntően Janka Zoltánéval azonos, némi eltéréssel.

Pszichológia: A normál lelki jelenségek tanulmányozásával foglalkozó tudomány; magyarul: lélektan.

Pszichológus: Normál lelki jelenségekkel foglalkozó szakember („lélektanász” nem használatos), nem orvos.

Pszichiátria: Kóros lelki jelenségekkel (magatartászavarokkal), ezek gyógyításával és megelőzésével foglalkozó orvostudományi ág; magyarul: elmegyógyászat.

Pszichiáter: Elmegyógyász vagy elmeorvos (nem pszichológus).

Pszichoterapeuta: Lélekgyógyász, alapképzettsége lehet orvos vagy pszichológus szakértő. Olyan meghatározott szakpszichológus, akinek pszichoterápiai szakvégtettsége is van. A pszichoterápia nem csupán a pszichiátria eszköze, hanem az egész orvostudományé. Hatalmas gyakorlati és tudományos anyaga van a testi betegségek pszichoterápiával történő gyógykezelésének is.

További fogalmak:

Lélek: Az ember idegrendszerének legmagasabb szintű, szociális beilleszkedését (magatartását) is lehetővé tevő működése.

Szellem: A lelki működéseken túl a személy önmagán túli (időben és térben) vonatkozásait (intencionalitás), értékeit, hiteit is magában foglaló rendszer. Előbbi fogalom döntően objektív, a szellem viszont szubjektív jelenség.

Személy: Minden emberre jellemző, az ember mivoltot megalapozó antropológiai fogalom.

Személyiség: A személy egyedi tulajdonságainak összességét jelentő lélektani fogalom.

Ahogy írtam, ez a javasolt magyaros helyesírási forma.

ÖSSZEGZÉS¹

Bősze Péter

Az alábbiak a gyakorló orvos (a magyar orvosi értelmező szótár) igényei szerinti, valamelyest megfogható (tárgyszerű) meghatározások. Nem a nemzetközi szakkifejezések fordítása, hanem egy-egy fogalom nemzetközi meghatározásainak magyar nevezetei.

elme	az agy elvont (nem testi) tevékenységének a nevezete
tudat (szellem)	az elme értelmi folyamatainak közös nevezete
lélek	az elme érzelmi folyamatainak közös nevezete
ösztön	az elme ön- és fajfenntartást szolgáló, tudatalatti folyamatainak közös nevezete
magatartás	az elme környezetkapcsolati megnyilvánulási módja
személyiség	az elmének valamely egyénben megjelenő formái

elme *mind* az agy elvont (nem testi) tevékenységének a nevezete. Tudati (értelmi: *tudás, gondolkodás, emlékezés* stb.), lelki (*érzelemmel kapcsolatos*) és ösztönös (tudatalatti) folyamatokból áll. A három tartomány nem különül el élesen egymástól, hanem rendszert alkot, hasonlóan például az immunrendszerhez. Az elme teszi képessé az egyént arra, hogy tudomást szerezzen környezetéről, tér- és időbeli helyzetéről, és alkalmazkodjon azokhoz; kifejezze érzéseit, érzelmeit, vágyait; gondolkozzon, emlékezzen, tanuljon, tudjon érvelni, döntéseket hozni stb. Tudatos és tudattalan része van, egymással kiegyenlítő egyensúlyban.

tudat az emberi elme értelmi tevékenysége, más néven szelleme. Magában foglalja a gondolkodást, az ismeretek tárá, emlékezést, szemléletet; mindazt, amelynek révén a testi, lelki és a környezeti történéseket megfelelően ismerjük fel; az ént és a környezetet megkülönböztetjük. Részben tudatos, részben tudattalan tevékenység, a kettő egymást kiegészíti, egymásba vált. A tudatos ismeret bármikor hozzáférhető a tudatnak, a tudattalan azonban nem (l. lejjebb).

éntudat önazonosság-tudat. Az *én* a személyem, az *éntudat* a személyiségem (személyi mivoltom), azaz az önazonosságom tudata, egyezik az önazonosság-tudattal. Három összetevője van:

- Ösztönén. Az *én* ősi, zömében veleszületett, ösztönös (tudatalatti) személytudata; az egyed fenntartását szolgáló (öröm) késztetéseket tartalmaz.
- Tudatén*. Az egyén és a környezet kapcsolatát azonosító *én*, az önazonosság énje.
- Felettesén. A környezeti (társadalmi) elvárásokat megtanult és alkalmazó *én*. (*ego, önidentitás, szubjektum*)

eszmélet a tudat működőképessége. Eszméletlen: tevékenységre nem képes tudatú, eszméletét veszített.

önazonosság-tudat (l. éntudat)

öntudat az egyénnek a személyiségére vonatkozó ismerete (személyiségtudat). Öntudatos: személyiségét kellően értékelő.

tudatállapot a tudat működési készsége. Két eleme: a tudat ébersége és a rendezettsége.

- Az éberség a készenléti szint, a tudati tevékenység hatékonyságának meghatározója. Élettani értékei is szélsőségesek: az alvás a legalacsonyabb szintje, a legkedvezőbb pedig, amikor a tudati tevékenység a leghatékonyabb. Ennek megváltozása (csökkenése [fáradékonyság], fokozódása [túlzott kávéfogyasztás]) a hatékonyságot csökkenti. Az agytörzsi retikuláris... felszálló rendszerrel kapcsolatos.
- A rendezettség a belső figyelem: a tudattartalom más számára érthető összeállítása, a fontos, a kevésbé megfelelő megkülönböztetése, a helyénvaló megítélése. Lehet hiányos vagy túlzott. A hiányosnál a tudatba véletlenszerűen került tartalmak egyforma eséllyel fejeződnek ki, nincs fontossági mérlegelés. A túlzott, amikor valamely tudattartalom „megtapad”, mások, általában a megfelelőbbek, kisebb eséllyel fogalmazódnak meg. Élettani határok között is lehet csökkent (szórakozottság, ellazulás) vagy fokozott, például erős érzelmi hatásra. Ilyenkor az összerendezettséget befolyásoló külső ingerek (párbeszédhelyzet) némileg háttérbe szorulnak. Mindkettőnél lassul a gondolatok rendezése. (*aktiváció, aspektus, integráció, integritás, variáció, vigilitás*)

kóros tudatállapot (→tudatzavar)

módosult tudatállapot a tudat túlzottan egyirányú rendezettsége, beszűkülése, pl. szerelem. Más külső ingerek mérsékeltebben érik el a tudatot. Nem kóros állapot.

¹ Az idegen szavak áthúzása azt jelöli, hogy használatuk nem szükséges.

tudatelőttés a tudattal közvetlenül nem megfogható tartalom, de segítséggel (emlékezet, irányított képzelet) előhívható. Például régi ismerős arcát nem tudjuk felidézni, de ha meglátjuk (fényképen megmutatják), felismerjük. A tudatos és a tudattalan között van.

tudatmód a tudat beállítottsága és formája. Lehet kifelé (*extrovert*) és befelé (*introvert*) irányult. Az előbbi környezetirányult: a társadalmi szokványokat helyezi előtérbe, az észlelt tárgyat, jelenséget, benyomást tényyszerűen szemléli. Az utóbbinál inkább egyedi szempontok szerinti; a társadalmi (környezeti) elvárások háttérbe szorulnak. A tudásmód formája szerint négyféle: gondolkodó (ésszerűen következtető); érző (a környezetet kellemesnek vagy kellemetlennek tekintő [elfogadom, elkerülöm]); érzékelő (a dolgokat a maguk valóságában felfogó) és lényegező (nem a részleteket, hanem a dolgok belső lényegét, összefüggéseit szemlélő. (*extravertált, intravertált, extroverzió, introverzió, intuíció*)

tudattalan az ismeretek nem tudatos része; a tudat nem fér hozzá. A tudattalant két tartományra osztják: az egyéni és a közös részre. Az egyéni az egyén saját háttérbe szorult („elfelejtett”, ingerküszöb alatti) ismereteit, tapasztalatait, érzékeleit tartalmazza, kiegészítve az egyén közösségének múltjában összegyűlt tartalmak tárásával. A közösségi tudattalan az emberiség fajfejlődése alatti tartalmak összessége. Ez örökletes, és minden emberben egyforma. Befolyásolja a gondolkodást, a tevékenységet anélkül, hogy tudatosulna, például a szülői vagy nem is ismert korábbi felmenők szokásainak nem tudatos utánzása.

Társfogalmak

értelem	<i>intelligence</i> a gondolkodás és a megismerés képessége.
ész	többes jelentésű. 1. Értelmi képesség (<i>ésszel felfoghatatlan</i>). 2. Józan gondolkodás (<i>inkább az eszemre hallgatok</i>). 3. Tudat (<i>mindig tartás az eszedben</i>).
szellem	többes jelentésű. 1. Elmetani vonatkozásban azonos a tudattal. 2. Átvitt értelemben: a személy önmagán túli vonatkozásai (<i>megjelent a szelleme; szellemidzés</i>). Egyéb jelentései: szemlélet, valamely rendszer tartalmi lényege (→tudat).

lélek	<i>psziché</i> kettős jelentésű. 1. Az elmetan fogalomkörében a lélek az érzelmi (<i>emotion</i>) folyamatok összessége; az elme érzelmi tevékenysége (<i>body of emotion</i>) – elválaszthatatlan az agytól. Az érzelmi folyamatok más néven lelki folyamatok; tükröződik bennük a környezet (külső, belső) és az egyén érzelmi viszonyulása (<i>bánat, boldogság, félelem, gyűlölet, hangulat, harag, indulat, izgalom, kétségbeesés, szomorúság, szerelem, szeretés</i>). 2. Átvitt értelemben az ember belső énje, testébe zárt életjelenség; a halállal „kiszáll” a testből (<i>a halott lélektelen test; visszaadja lelkét a teremtőjének</i>).
ösztön	az ön- és a fajfenntartást célzó, veleszületett, tudat alatti készlet. Megnyilvánulhat menekvésben, védekező mozdulatokban, megsejtésekben, nemiségben stb.

magatartás elmetani fogalomként az elme környezetkapcsolati megnyilvánulási módja, a környezetünk (*természet, élet, társadalmi jelenségek*) megítélésével kapcsolatos személyiségmód. Magában foglalja a környezetünk iránti gondolkodás, érzelem, elképzelés, indíték, beállítódás stb. belső folyamatait, vagyis az agy legmagasabb szintű alkalmazkodási tevékenysége. Belső viselkedés. Genetikai, biológiai és környezeti hatások alakítják.

viselkedés *behavior* a magatartás megnyilvánulása – külsőleg érzékelhető formája (fellépés, hozzáállás, modor, közelítésmód, magaviselet).

személyiség *personality* a személy egyedi tulajdonságainak összessége; a testi személy az elmeműködésével, amely küllemében, gondolkodásában, érzelmiségében és viselkedésében mutatkozik meg. Az életkorral módosul, de alapjában nem változik.

személyiségelmélet a személyiségi formák sokféleségének rendszerezése. Nagyon sokféle elméletet dolgoztak ki, az ókortól kezdve (Hippokratész). Először alkattani szempontok szerint, majd mélylélektani (Freud), lélekelemzési megközelítéssel, továbbá személyközpontú, társadalmi irányultságú, magatartási, gondolkodási elemek szerinti osztályozásokat alkottak. Mindegyikben születtek ma is használatos fogalmak, nevezeték, a csoportosítás alkalmazása viszont háttérbe szorult.

személyiségvonás *personality trait* a személyiség állandó, rögzült, a helyzetektől viszonylag független sajátága. Az értelmi színvonal meghatározóan befolyásolja: minél alacsonyabb a színvonal, annál inkább elmosódnak a személyiségvonások.

személy *person* az emberi egyed, az emberi mivolt – embertani fogalom; azonos az *én* fogalmával (→én).

KIEGÉSZÍTÉSEK

elmetan az elmével foglalkozó tudomány.

elmeorvosiasat *psychiatry* az elme kóros működésével, ezek gyógyításával és megelőzésével foglalkozó orvosi tudományág. Magában foglalja a magatartási zavarokat, beleértve a lelki, szellemi és az ösztönös folyamatok rendellenességeit is. (*pszichiátria*) Két formája van:

- leíró ~ a jelenségeket szemlélően rögzítő elmeorvosiasat;
- elemző ~ a tünetek keletkezését elemző, törvényszerű összefüggéseket kutató elmekörtan; elmeorvosiasat *psychiatrist* az elmeorvosiasattal foglalkozó orvos. (*pszichiáter*)

lélektan *psychology* (pszichológia) az egészséges lélek jelenségeivel és működéseivel foglalkozó tudomány (nem gyógyiasat).

lélektanász *psychologist* (pszichológus) a lélektanall foglalkozó szakember; bölcsész végzettségű. Egészséges lelkű emberek lelki nehézségeiben (beilleszkedés, párkapcsolat stb.) ad tanácsokat.

lélekgyógyiasat *psychotherapy* (pszichoterápia) gyógyítás lélektani eszközökkel – egyéni vagy csoportos kezeléssorozat. Fő eszköze a gyógyító beszélgetés (felvilágosítás, nevelés, rábeszélés, akaratátvitel stb.). Testi, lelki eltérésekben, zavarokban vagy betegségekben szenvedők kezelését segítő beavatkozás. Önálló szak. Alkalmazási formák: lélekgyógyiasati munkacsoport, szakrendelés, osztály. (*psychotherapia/pszichoterápia, pszichoterápiás munkacsoport/szakrendelés/osztály/rezim*)

lélekgyógyiasat *psichoterapeuta* lélekgyógyiasati szakember. Alapképzettsége valamilyen szakorvos vagy elmeorvosiasati szakképzettséget szerzett lélektanász.

fejlődéslélektan a lélektanall az ember egyedi fejlődésével foglalkozó ága: az egyén érzelmi, szellemi, erkölcsi, személyiségi és magatartási fejlődését vizsgálja a magzati kortól a késő öregkorig terjedően, beleértve a fejlődést befolyásoló hatásokat is.

klinikai lélektan egészségügyi lélektan, szaklélektan; lelki betegek gyógyulását segítő lélektani tevékenység.

klinikai lélektanász a klinikai lélektanall foglalkozó szakképzett lélektanász.

orvosi lélektan a testi betegségeket gyógyító orvos számára szükséges lélektani ismeretek tárgya. Pl. a gyógyíthatatlan beteg ellátásához szükséges lélektani hozzáállás.

társadalomlélektan a szervezett emberközösség együttélésének lelki sajátosságait kutató tudományág. (*pszichoszociológia*)

magatartás-orvostan *behavior medicine* kialakuló orvostudományi szak, vizsgálja az egészségviselkedés kapcsolatát a betegségekkel, az életminőséggel és a korai halálozással. Fő területe az egészségviselkedés hasznosíthatósága a gyakori és végzetes bántalmak és az idült betegségek (*szív-érrendszeri elváltozások, cukorbetegség, rák* stb.) megelőzésében, kezelésében, továbbá az egészség helyreállításában. A magatartás-orvostan és az orvosi lélektan voltaképpen azonos fogalom.

A TUDOMÁNYOS (KLINIKAI, KÍSÉRLETI ÉS NÉPESSÉGI) VIZSGÁLATOKKAL KAPCSOLATOS KIFEJEZÉSEK

Az alábbi összeállítás javaslat. Célja: az angol elnevezések magyar megfelelőinek létrehozása, egységesítése, a meghatározások pontosítása. Ezekkel kapcsolatban kérünk segítséget. Örömmel fogadunk kiegészítéseket (más vizsgálati elnevezések) is. Teljességre nem törekedtünk. A végső szövegezés és magyar elnevezés a készülő *Magyar orvosi értelmező szótárba* kerül.

clinical trial a *trial* jelentése *kipróbálás*, tehát klinikai, azaz betegeken végzett kipróbálás. A *klinikai vizsgálat* talán a legmegfelelőbb magyar elnevezés, de megfelelő a *klinikai tanulmány* is; találkozunk még a *klinikai kísérlet* fordítással is.

A klinikai vizsgálatoknak négy szakaszát különböztetik meg – a nemzetközi irodalomban *fázisnak* nevezik, ez terjed a hazaiakban is. A *fázis*, noha már köznyelvi jövevényszó, megtalálható az idegen szavak szótárában. A *szakasz* magyarosabb. A négy szakasz: első (1.), második (2.), harmadik (3.) és negyedik (4.); angolul phase 1, phase 2 stb., ezt átvette a hazai gyakorlat is (*fázis 1, fázis 2, fázis 3 vizsgálat*). Ez a szerkezet

idegen; helyesen *első szakaszú* vagy *1. szakaszú*; *második szakaszú* vagy *2. szakaszú* stb. vizsgálat.

A klinikai vizsgálat a szerkezete szerint háromféle, angolul: *parallel*, *crossover* és *factorial design*. A *parallel design* magyarul *párhuzamos elrendezésű* vizsgálat – a két csoport vizsgálata egyszerre folyik. A *crossover design* *keresztezett elrendezésű*nek mondjuk – a két csoport tagjai egymás után kapják meg például mind a kétféle kezelést. A *factorial design* a *tényező/s/faktoros elrendezésű* – a beavatkozásokat/gyógyszereket különböző társításban hasonlítják össze több csoportban.

study *tanulmány, vizsgálat, kutatás*

epidemiology *népegészségtan*. Valamely népesség egészségével összefüggő állapotok (egészség, épség, jólét, betegség, rosszullet, gyengélkedés stb.) előfordulását és megoszlását, valamint az ezek okait, befolyásoló tényezőit és azok megakadályozását tanulmányozó tudomány. A fertőző betegségekkel kapcsolatban *járványtan* a magyar neve. Epidemiológist: népegészségtannal foglalkozó szakember, *népegészségtanász*.

epidemic jelentése főnévként *járvány*, a fertőző betegségek nagymérvű terjedése. A *járvány* szót azonban használjuk – átvitt értelemben – a nem fertőző betegségekre, sőt másokra

is, például valamely divatos kifejezés terjedésére (az „én azt gondolom” járvány: amikor valaki a mondatait egyre-másra az „Én azt gondolom” kifejezéssel vezeti be). Melléknévi jelentése *járványos*, pl. járványos betegség.

Megjegyzés: Az *epidemiológia* kifejezést néha használják a tanulmány/vizsgálat helyettesítésére is (*megfigyeléses epidemiológia* = megfigyeléses tanulmány/vizsgálat, *populációs/népességi epidemiológia* = népességi tanulmány/vizsgálat).

prospective study/trial *előrettekintő tanulmány/vizsgálat*. A személyeket az érkezésükkor (például amikor elkezdik a kezelést) választja be a vizsgálandók közé.

retrospective study/trial *visszatekintő tanulmány/vizsgálat*. A már kezelt személyeket tanulmányozza visszamenőleg.

cohort (kohorsz) olyan (statisztikai) csoport, amelyet valamilyen nem változó jellemző tart össze; a tagok ennek alapján kerülnek a csoportba, például a csoport tagjaiban előfordul valamilyen betegség. Magyarul *csoport*.

case-cohort study *esetcsoport-tanulmány*. Két esetcsoportot – nem két egyént – hasonlít össze. A csoportokat valamilyen nem változó jellemző alapján állítja össze, például az egyikbe tartozó személyeknél (eset) előfordul valamely betegség, a másikba tartozó személyeknek (kontrolleket) nincs olyan betegségük. Mindkét csoport esetekből áll, ezért hívjuk *eset-csoportnak*.

cohort study *csoportvizsgálat*. Kórokat (a betegség okát) tanulmányozó megfigyeléses vizsgálat. A vizsgálat elején mindenki mentes a tanulmányozott betegségtől. A személyek egy részét bizonyos behatásnak teszik ki, a másik részét nem. A két csoportot aszerint nézik, hogy melyikben és milyen gyakran alakul ki a betegség. Ennek érdekében a személyeket (eset) akár évtizedekig is követik, megfigyelik.

Megjegyzés: A hosszú követési idő miatt az esetcsoport-vizsgálatokat sokféle egyéb névvel is illetik: *követéses vizsgálat* (follow-up study); *hosszanti vizsgálat* (longitudinal study); *eseményvizsgálat* (incidence study).

cohort analysis *csoportelemzés*. A megbetegedést, betegséget, halálozást vizsgálja sajátos népcsoportban (kohorsz), amelyet valamilyen jellegzetesség (születési év [születési kohorsz], más országba költözés) szerint állítanak össze. A személyeket évtizedekig követik, megfigyelve a betegségek előfordulását és a halálozási arányt (1).

cohort effect *csoportthatás*. A csoportvizsgálatok eredményeinek különbsége időszakok (nemzedékek) függvényében: miként befolyásolja ugyanazon hatások megnyilvánulását néhány évtizednyi időszak.

Megjegyzés: A cohort sokféle szó szerkezetben előfordul: prospective cohort study (előrettekintő csoporttanulmány); population based cohort (népesség szerint kiválasztott csoport: népességcsoport); population-based retrospective cohort study (visszatekintő népességcsoport-vizsgálat).

evidencia (evidence) bizonyosság. Négy szintjét (A, B, C, D) különböztetik meg. Az angol irodalom evidence A, B stb. formában írja, a hazaiában A/B/C/D evidenciaszint formájában találjuk. Szükségtelen idegen szó, a bizonyosság tökéletesen megfelelő: A/B/C/D-bizonyosságszint.

Megjegyzés:

A-bizonyosságszint	több véletlen besorolásos vizsgálaton vagy a vizsgálatok metaelemzésén alapszik (a legmegbízhatóbbak a véletlen besorolásos, kettős vak, álgógyszer-ellenőrzéses vizsgálatok);
B-bizonyosságszint	egy véletlen besorolásos vizsgálat vagy több más, de azonos következtetésű vizsgálaton alapszik;
C-bizonyosságszint	kiseb vizsgálatok, esetismertetések alapján kialakított szakmai egyetértés;
D-bizonyosságszint	nem elegendő bizonyítékra alapozott vélemény.

evidenced based szokásosan *bizonyítékokra alapozottnak* mondjuk, a *bizonyosságra alapozott* elnevezés kifejezőbb, ám az előbbi is teljesen helyénvaló.

observational study *megfigyeléses tanulmány/vizsgálat*. Valamilyen népességben, valamilyen módon kiválasztott személyeket tanulmányoz anélkül, hogy beavatkozna a sorsukba, például kezelné őket. Kiválaszt és megfigyel bizonyos betegségben szenvedőket (ez a betegségcsoport), és olyanokat, akiknek nincs az a betegségük. Az utóbbi az ellenőrző csoport, az ún. „egészségesek” csoportja. Formái:

case series study *esetsorozat-vizsgálat*. Érdekes, különleges eseteket tanulmányoz.

case-control study *esetellenőrző vizsgálat/tanulmány*. Kétféle egyedet vizsgál: a bizonyos betegségben szenvedőt, és akiben nincs az a betegség – ez utóbbi az összehasonlító személy. Minden egyes személynél (eset) megvizsgálja a kockázati tényezőket, és ezeket összegzi a betegeknel és külön a nem betegeknel, majd a kettőt összeveti.

cross sectional study *keresztmetszeti vizsgálat*. Egyfajta betegségben szenvedők különböző csoportjait vizsgálja a jelen helyzet szerint, például akiknél a betegség kezdődik vagy 5, 10 stb. éve fennáll.

A megfigyeléses tanulmány lehet

- *descriptive study* (leíró tanulmány) a megfigyelés összesített adatokra (aggregated data) épül, például időskori méhtestrákok előfordulása. A vizsgálat népességi szintről tájékoztat, például összeveti a német és az angol népességben előforduló időskori méhtestrákok arányát (1);
- *analytic study* (elemző tanulmány) a megfigyelés egyedekre terjed ki, a kiválasztott egyedek körülményeit tanulmányozza, például a kórok, kockázati tényezők stb. szempontjából (1).

uncontrolled study (nem ellenőrzéses vizsgálat) csak a vizsgált csoport van. Nevezik *one arm studynak* is, magyarul *egykarú vizsgálat*.

controlled study (ellenőrzéses vizsgálat) legkevesebb két csoport van: az egyik a betegcsoport, a másik az „egészségesek”, vagyis azok a személyek, akik nem szenvednek a vizsgálat tárgyát képező elváltozásban, de ők is részesülnek – a vizsgálat részeként – valamiben, például kapnak tablettákat. Ez a különbség a megfigyeléses tanulmányokkal szemben.

Az ellenőrzéses vizsgálatoknak több formája van:

párhuzamos ellenőrzéses vizsgálatok egy időben végzik a két csoport vizsgálatát;

álgógyszer-ellenőrzéses (álgógyszer = placebo) **vizsgálat** csak az egyik csoport kap álgógyszert.

randomised study/trial randomised controlled trial (RCT) *véletlen besorolásos vizsgálat*. A kezelték és az ellenőrző (kontroll) személyek besorolása az egyik vagy a másik csoportba véletlenszerű. A nemzetközi irodalomban elterjedt az RCT betűszó használata, ezt némileg a honi szakirodalom is átvette. A *véletlen besorolásos vizsgálat/tanulmány* kifejezés mégis elfogadott. A *kontrollált* jelző ugyanis felesleges, mert a tanulmány lényegéből adódik, hogy van kontrollcsoport. Ennek ellenére találkozunk a szükségtelen *randomizált kontrollált vizsgálat/eljárás* kifejezéssel.

Három formáját különböztetik meg:

- *nyílt jelölésű* (open label) – a beteg és az orvos is ismeri a kezelést;
- *vak vizsgálat* (blinded study) – csak az orvos tudja, hogy ki kapja a valódi kezelést;
- *kettős vak* (double-blinded) – sem az orvos, sem a beteg nem tudja, hogy ki kapja a kezelést, hatóanyagot.

Megjegyzés. Random *véletlenszerű*, randomisation, random allocation *véletlen besorolás*. A besorolásra váró egyének/egységek ugyanolyan eséllyel kerülhetnek bármely csoportba.

belső ellenőrzéses vizsgálat ugyanazok a személyek szolgálnak ellenőrző csoportként is, például magas vérnyomásúak a kezelés előtt és a kezelés alatt.

crossover study *keresztezett vizsgálat*. Két csoport van: először az egyik kapja a kezelést és a másik az ellenőrző csoport, majd ún. kimosási (wash-out) szünet után fordítva: most a korábban nem kezelt csoport tagjai kapnak kezelést és a másik az ellenőrző csoport. Elöl crossover design volt.

mached control study *illesztéses ellenőrzéses vizsgálat*. Az esetellenőrzéses vizsgálatoknak az a formája, amikor minden egyes személyhez választanak hozzáillő (például azonos korú, nemű stb.) személyt: ezek alapján állítják össze a csoportokat. A kétféle – a vizsgált és az ellenőrző – csoport tagjai messzemenően egyeznek. A társhatások kiküszöbölése miatt lényeges.

historical control study *történelmi ellenőrzéses vizsgálat*. A vizsgált csoport eredményeit régebben vizsgált csoport eredményeivel hasonlítják össze. A kétféle csoport összetételében lényeges különbségek lehetnek.

Megjegyzés. Valamely beavatkozás hatása a jobbítás: a beavatkozásnak az a képessége, hogy javítja a kezelt állapotát. Ennek pontos megítéléséhez szükséges az ellenőrző (kontroll) csoport: így állapítható meg, hogy a beavatkozás okozta-e a jobbulást, avagy anélkül is bekövetkezett volna természetes gyógyulással. A hatékonyságot a legbiztosabban az álgógyszer-ellenőrzéses és a mennyiség-válasz (dose-response relationship) vizsgálatokkal lehet igazolni. Az ilyen vizsgálatok angol elnevezése superiority trials; magyarul *felsőbbségi vizsgálatnak* mondhatnánk.

Az ún. active control trial kifejezés arra utal, hogy mindkét csoport tagjai hatásos kezelést kapnak, nem csak az egyikbe tartozók, ugyanis álgógyszer adása a gyógyítható betegeknek erkölcsileg elfogadhatatlan. Magyar neve lehet a *hatóanyag-ellenőrzéses vizsgálat*.

meta-analysis *metaelemzés*. A *meta-* görög önállótlán előtag, átvitt értelemben valaminek a háttérében, valami fölött álló dolog stb. jelentésű, vagy valaminek az elvontabb, áttételes alakja (metabolizmus: az anyagcsere-folyamatok általános-ságban). A *metaelemzés* a korábban megjelent tudományos munkák eredményeinek összevetése bizonyos szempont szerint: az adatok összehasonlító számítása statisztikai módszerekkel. Nem a közlemények következtetéseinek, hanem az adatainak az együttes értékelése. Nevezik az elemzések elemzésének is. Több elemzés együttes feldolgozásával lényegesen nagyobb az esetszám; ez pedig meghatározó a hibák kiküszöbölésében, de veszélyes is lehet, mert eltérő tervezésű vizsgálatok eredményeit veti össze – ez pedig óhatatlanul hibaforrásokat rejt magában.

noninferiority trial kísérletes és szabványkezelésű csoportokat vet össze: azt vizsgálja, hogy a kísérletes kezelés nem elfogadhatatlanul kevésbé hatásos-e (inferior), mint a szabványkezelés – szabad-e egyáltalán alkalmazni a kísérletes kezelést. További cél a két kezelési mód közötti elenyésző különbség kimutatása, például a hatás egyforma, de egyszerűbb az adagolása. Statisztikailag bonyolult szerkesztésű tanulmány, például figyelembe veszi azt a korábbi vizsgálatot, amelyben a szabványkezelést az álgógyszeres csoporttal hasonlították össze. Magyarul *nem rosszabb kezelés bizonyító vizsgálat* lehet a neve.

EGYÉB KIFEJEZÉSEK, FOGALMAK

cluster study *halmazvizsgálat*. A *cluster* szó többnyire váratlanul előforduló, viszonylag nagyszámú esetre utal, például *rákhalmaz*: a rákos esetek nem várt sokasodása. Ez előfordulhat időben (temporal; pl. a múlt hónapban), térben (spatial; pl. falun), avagy mindkettőben (spatiotemporal). A vizsgálat az előforduló esetek számát veti össze a várt esetek számával a népesség valamilyen mutatója (pl. az életkor) szerint.

ecological study *környezettanulmány*. Csoportosításokat vizsgál feltételezések bizonyítására, például a méhtestrák előfordulását veti össze a népesség táplálkozási szokásaival. Egyéb elnevezései: geographic study vagy correlation study.

longitudinal study olyan vizsgálat, amelyben a személyeket, tényezőket, folyamatokat stb. folyamatosan, időről időre tanulmányozzák, tehát több alkalommal. Lehet előretekintő és visszatekintő is. Magyarul *folyamatos tanulmány/vizsgálat*.

population study, population based study *népességvizsgálat*. Valamilyen módon megkülönböztetett népesség (például bennszülöttek, magyarok) egészségét felölelő vizsgálat. Retrospective large scale population based study (*visszatekintő kiterjedt népességvizsgálat*). Használatos az epidemiologic study kifejezés is, ugyanaz a jelentése.

pilot study *előzetes tanulmány, elővizsgálat*. Azt vizsgálja többé-kevésbé alkalomszerűen, hogy például valamely gyógyszerrel érdemes-e szervezett tanulmányt végezni. Kis vizsgálat a nagy vizsgálatért. Nevezik *berepülő tanulmánynak* is – az angol név után.

dose–response relationship *mennyiség–válasz összefüggés*. Tárgya a szer/gyógyszer mennyisége és a hatásidő összefüggése.

bias mérés *hiba*. Általános értelemben mérési hiba, amely származhat a beválasztásból, a módszerből, az ellenőrző csoportból, a tájékoztatásból stb.

confounding variable, confounder *zavaró tényező*. A betegség és a vizsgált kockázati tényező közötti viszonyt módosító olyan külső tényező, amely önállóan is összefügg a betegséggel, de kapcsolatban van a vizsgált kockázati tényezővel is, ugyanakkor nem része a vizsgálatnak. Például: a mozgáshiány és hízás kapcsolatának vizsgálatakor zavaró tényező az életkor, a nem.

IRODALOM

1. V. Hajdú Pirooska, Ádány Róza *Epidemiológiai szótár* Budapest, Medicina Könyvkiadó 2003.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Nádasy György

study *tanulmány, vizsgálat*

epidemiology *epidemiológia*. A magyar kifejezések nem fedik.

epidemic *járványos előfordulás* (ha fertőző), ill. *tömeges előfordulás* (ha nem fertőző, de sok), ill. *nagy számú* (többszöri, de nem tömeges) *előfordulás*.

prospective study/trial *előretekintő tanulmány/vizsgálat*

retrospective study/trial *visszatekintő tanulmány/vizsgálat*

cohort *kohorsz*, esetleg *követéses csoport*. A magyar kifejezések nem fedik, hogy együttmozgásról van szó.

case-cohort study *esetcsopord-tanulmány*

cohort study *követéses csoportvizsgálat*

cohort effect *csoporthatás*

evidencia *evidencia*. Én megtartanám, a bizonyosság mellett nyilvánvalóságot is jelent.

evidenced based *evidens, tényekre alapozott*

observational study *obszervációs vizsgálat* (a megfigyelés rossz emléké történelmi jelentését kerülendő).

case series study *esettanulmányok*

case control study *kontroll esettanulmányok*

cross sectional study *keresztmetszeti vizsgálat*

one arm study *kontrollcsoport nélküli vizsgálat*
párhuzamos kontroll vizsgálat
placebós vizsgálat

randomised study/trial *random besorolásos*. A magyar „véletlen”-ben nincs benne, hogy szándékos a szabálytalanság kialakítása.

belső ellenőrzés vizsgálat (az egyéb jelentések felhangjai miatt kerülném) *a kezelés előtti és utáni adatok összehasonlítása*

crossover study *keresztezett kontroll vizsgálat*

matched control study *illesztett kontroll vizsgálat*

historical control study *megelőző vizsgálatokkal való összehasonlítás*. Ez sem hosszabb, de világosabb.

meta-analysis *metaanalízis*. Az idegen szó pontos, meghonosodott jelentésű.

noninferiority trial *hatékonysági összehasonlítás*. Itt az idegen kifejezés erőltetett.

cluster study *halmozódó esetek vizsgálata*

ecological study *környezeti tényezők vizsgálata*

longitudinal study *longitudinális vizsgálat*. Az idegen kifejezés nagyon szemléletes.

population study *a populáció vizsgálata*. Az idegen kifejezés pontosabb statisztikai fogalmat takar; a magyar népesség kifejezésnek határozott, zavaró demográfiai jelentése van.

pilot study *gyors tanulmány; rövid előzetes tanulmány*. Jobban fedik a szokásosan használt idegen jelentést.

dose-response relationship *dózis–hatás összefüggés*. A dózis meghonosodott, nem érdemes sokkal pontatlanabb, zavaróan szélesebb körű magyar kifejezésre cserélni.

bias *hibalehetőség*

confounding variable, confounder *zavaró tényező*

Sándor Tamás és Szakolczai-Sándor Norbert

clinical trial *klinikai vizsgálat*. Ez a leggyakoribb elnevezés. Nem javasoljuk a *klinikai „kísérlet”* kifejezést: rossz csengésű (embereken végzett „kísérlet”).

phase lehet, hogy a *szakasz* magyarosabb, de maradjon a *fázis*, illetve *fázisvizsgálat*. Ezt használjuk a szakmai nyelvben, és a szakirodalomban is ez az elfogadott kifejezés. A fázisvizsgálatnak csak a régi, hagyományos/klasszikus beosztásban van 4 szakasza. A modern beosztásban több fázis is van, pl. 0-ás is.

study subject *vizsgálati alany*. Ez a hivatalos kifejezés. A betegeken kívül egészségesek, önkéntesek is lehetnek *klinikai vizsgálat „alanyai”*.

investigational product (IP) *vizsgálati készítmény*

study design *vizsgálati elrendezés* a helyes szakkifejezés, nem pedig „szerkezet”.

parallel design *párhuzamos elrendezésű vizsgálat*. A betegcsoportokat egyszerre, párhuzamosan vizsgálják.

crossover design *keresztezett elrendezésű vizsgálat*. Két csoport van, az egyik kapja a kezelést, IP-t, a másik lehet az ellenőrző csoport. Ezután – egy ún. kimosási (wash-out) szünet után – fordítva: a korábban IP-vel nem kezelt csoport kapja a kezelést, míg a másik lesz az ellenőrző csoport.

factorial design ezt a kifejezést csak a szakmai nyelvben használjuk, *faktoriális elrendezésként*.

randomized design *véletlenszerű vagy randomizált elrendezésű vizsgálat*.

controlled design ellenőrzött vizsgálat.

active controlled design aktívan ellenőrzött vizsgálat. Már meglévő kezelést, gyógyszerrel hasonlítanak össze egy új kezeléssel, IP-vel.

placebo controlled design placeboval ellenőrzött vizsgálat. A placebo magyarul is placebo, hatóanyagot nem tartalmazó készítmény. Ne fordítsuk „vak gyógyszer”-nek, ez nagyon erőltetett kifejezés.

non controlled/uncontrolled design nem ellenőrzött vizsgálat

observational study, non interventional observational study beavatkozással nem járó, megfigyeléses vizsgálat

epidemiology népegészségi adatok előfordulása, gyakorisága

epidemic járvány, ragály. Tágabb értelemben: járványszerűen terjedő jelenség, divat.

population study népességvizsgálat. Az általános népességből kivett csoport vizsgálata, ahol az egyedek fő jellegzetességei ugyanazok (pl. kor, nem, egészségi állapot). Vizsgálhatják például, hogy egy gyógyszer az egyedekre hogyan hat.

prospective study előretervezett, előretekintő vizsgálat

retrospective study visszatekintő vizsgálat. A már meglévő adatok visszamenő elemzése.

cohort kohorsz, csoport

case cohort study esetscsoport-tanulmány. Csoportokat hasonlít össze.

cohort effect csoportthatás. Népegészségügyi kifejezés, nem ide tartozik.

cluster csoport, halmaz. Ritkán használják a „case” helyett.

case series study esetsorozat-vizsgálat. Néhány érdekes, tanulságos eset ismertetése, statisztikai értékelés nélkül.

case-control study eset–kontroll vizsgálat. Egy betegségben szenvedő és egy kontrollcsoportot hasonlítanak össze. Azt vizsgálják, hogy milyen kockázati tényezők vannak jelen a betegcsoportban és hiányoznak a kontrollcsoportban. Ezeket általában kórlapokból keresik.

evidence based bizonyítékokon alapuló, kellően bizonyított

evidence based medicine (EBM) bizonyítékokon alapuló medicina (BAM)

randomization véletlenszerű vagy randomizált elrendezés. Formái: **open label** nyílt vizsgálat. Az orvos és a beteg is ismeri a kezelést.

blind label vak vizsgálat. Csak az orvos tudja, hogy ki kapja a valódi kezelést.

double blind label kettős vak vizsgálat. Sem az orvos, sem a beteg nem tudja, hogy ki kapja az IP-t.

double blind double dummy study kettős vak, kettős placebo kontrollált vizsgálat. Különböző gyógyszerformák hatékonyságát vizsgáló tanulmány. Pl. az egyik csoport aktív hatóanyagot tartalmazó tablettát és placebo tartalmú kapszulát, a másik csoport placebo tartalmú tablettát és aktív hatóanyagot tartalmazó kapszulát kap, kettős vak elrendezésben.

matched controlled study illesztett eset–kontroll vizsgálat. Ez a pontosabb eset–kontroll vizsgálat. A két csoport számos jellemzője jól illeszkedik egymáshoz (pl. a kor, nem, faj ugyanaz).

longitudinal study folyamatos vizsgálat. Hosszú időn át, folyamatosan végzett vizsgálat.

meta-analysis metaelemzés. Számos tanulmány számos adatának összehasonlító elemzése statisztikai módszerekkel.

non-inferiority trial a vizsgált készítmény vagy ugyanolyan (az ún. bioekvivalens/bioegyenértékű sávban van), vagy jobb hatású, mint a vele összehasonlított gyógyszer.

real world study való világ vizsgálat. Egy IP vagy kezelés vizsgálata a klinikai vizsgálaton kívül eső, nem szelektált népességben.

ecological study, environmental study környezettel kapcsolatos vizsgálat

confounder zavart okozó. Biostatisztikai kifejezés.

confounding variable zavaró változó, zavart okozó. Biostatisztikai kifejezés.

pilot study előtanulmány. Olcsó, kis esetszámú vizsgálat. Azt vizsgálja, hogy érdemes-e az IP-vel kiterjedtebb vizsgálatokat végezni.

dose-response relationship dózis–válasz összefüggés

bias méréshiba, torzítás

ÖSSZEĞZÉS (Bósze Péter)

A fentiekben a nemzetközi nevezetek magyar megfelelőire tettünk erőfeszítéseket. Mint annyiszor, a magyar szakkifejezés nem fedti teljesen az idegent. Ám nem az a cél, hogy fordítsunk, hanem magyar nevezeteket alkossunk, és azokat értelmezzük. A magyar orvosi értelmező szótárnak ez a célja; az összegzést ennek szellemében, a szótár szerkesztési formája szerint állítottam össze. A magyar nevezeteket a nemzetközi követi. Ha a kettő valamilyen ok miatt (tágabb értelmezés, többletjelentés stb.) nem felel meg teljesen egymásnak, a nemzetközi név elé hullámvonalat (~) tettem. A meghatározásokat a hozzászólók ellenőrizték, a végső forma javaslataik figyelembevételével állt össze.

klinikai vizsgálat, tanulmány *clinical trial, study* tudományos kutatások végzése egyes betegek bevonásával. Más vizsgálati alanyok (pl. egészséges személyek) is részt vehetnek a vizsgálatban. Több különböző szakasza van; ezeket 0-ás, első (1.), második (2.) stb. szakaszú vizsgálatnak nevezzük.

egyszerű vizsgálat *one arm study* csak a betegek csoportja (kezelt/vizsgált csoport) van. Más néven: *nem ellenőrzéses vizsgálat* (non controlled study).

ellenőrzéses vizsgálat *controlled trial/study* a vizsgálati alanyok két csoportot képeznek, ezek adatait veti össze. Az egyik a vizsgált, a másik az ellenőrző csoport. Az utóbbi sokféle lehet, pl. egészséges, vagy nem kezelt, vagy más kezelést kapó vizsgálati alanyokból álló.

esetellenőrző vizsgálat *case-control study* kétféle egyedet vizsgál: a bizonyos betegségben szenvedőt, és akiben nincs az a betegség – ez az összehasonlító személy. Minden egyes személynél (eset) megvizsgálja a kockázati tényezőket, és ezeket összegzi a betegekénél és külön a nem betegekénél, majd a kettőt összeveti.

hatékonyság összehasonlítása vizsgálat kétféle kezelés hatékonyságát hasonlítja össze statisztikai módszerekkel.

egyforma hatásosság bizonyítása vizsgálat két kezelési módszer összehasonlítása annak igazolására, hogy nincs lényeges különbség a hatékonyságukban. Azt, hogy kétféle kezelés teljesen egyformán hatásos, nem lehet statisztikailag bizonyítani.

hatóanyag-ellenőrzéses vizsgálat mindkét csoport tagjai gyógyszer kapnak, nem csak az egyikbe tartozók.

hatásos kezelési összehasonlítás *active control trial* mindkét csoportba tartozók hatásos kezelésben részesülnek.

jobb kezelés bizonyító vizsgálat *superiority trial* kétféle kezelés olyan összehasonlítása, amelynek célja bizonyítani, hogy az egyik statisztikai mutatók alapján is hatásosabb.

nem rosszabb kezelés bizonyító vizsgálat *non-inferiority trial* kísérletes és szabványkezelésű csoportokat vet össze. Célja annak bizonyítása, hogy a kísérleti kezelés nem kevésbé hatásos, mint a szabványkezelés.

illesztett ellenőrzéses vizsgálat *mached control study* esetenőrzéses vizsgálat: minden egyes személyhez választanak hozzáillő (például azonos korú, nemű stb.) személyt (ellenőrző); ezek alapján állítják össze a csoportokat. A kétféle – a vizsgált és az ellenőrző – csoport tagjai messzemenően egyeznek. A társhatások kiküszöbölése miatt lényeges.

keresztezett vizsgálat *crossover study* két csoport van: először az egyik kapja a kezelést és a másik az ellenőrző csoport, majd ún. kimosási (wash-out) szünet után fordítva: most a korábban nem kezelt csoport tagjai kapnak kezelést és a másik az ellenőrző csoport.

megelőző vizsgálatokkal való összehasonlítás *historical control study* a vizsgált csoport eredményeit régebben vizsgált csoport eredményeivel hasonlítják össze. A kétféle csoport összetételében lényeges különbségek lehetnek.

önellenőrzéses vizsgálat ugyanazok a személyek szolgálnak ellenőrző csoportként is, például magas vérnyomásúak a kezelés előtt és a kezelés alatt. A kezelés előtti és utáni adatok összevetése.

véletlen besorolásos vizsgálat *randomised study/trial* (randomised controlled trial; RCT) a *controlled* (ellenőrzéses) jelző felesleges, mert a tanulmány lényegéből adódik, hogy van ellenőrző csoport.

álgógyszer-ellenőrzéses vizsgálat *placebo controlled trial* a betegek egyik csoportja a vizsgálandó gyógyszert kapja, a másik álgógyszert (placebo) (→álgógyszer).

nyílt jelölésű ~ open (label) a beteg és az orvos is ismeri a kezelést.

párhuzamos ellenőrzéses vizsgálat *parallel controlled trial* ellentéte a keresztezett vizsgálatnak. Egyszerre vizsgálnak két csoportba tartozó személyeket; az egyik csoport csak A, a másik csak B kezelést kap véletlenbeválasztás szerint.

vak vizsgálat ~ blind (label) csak az orvos tudja, hogy ki kapja a valódi kezelést.

kettős vak ~ double blind (label) sem az orvos, sem a beteg nem tudja, hogy ki kapja a kezelést.

kettős vak, kettős álgógyszeres ~ double blind double dummy (label) ugyanazt a gyógyszert különböző kiserelésben adó, megkülönböztethetetlen álgógyszeres készítménnyel összevetett kettős vak vizsgálat. Pl. az egyik csoport a hatóanyagot tartalmazó vagy az azonos küllemű álgógyszeres tablettát, a másik csoport pedig hatóanyagot tartalmazó infúziót vagy az álgógyszeres infúziót kapja kettős vak elrendezésben.

előrettekintő vizsgálat *prospecive study/trial* a személyeket az érkezésükkor (például amikor kezdik a kezelést) választják be a vizsgálandók közé. A véletlenbeválasztásos vizsgálatok mind előrettekintő tanulmányok.

elővizsgálat *pilot study* kevés esetes, egyszerű vizsgálat annak eldöntésére, hogy érdemes-e a vizsgálatot kiterjeszteni.

követéses vizsgálat *follow-up study* (longitudinal study) valamely vizsgálatcsoportba tartozó személyek folyamatos megfigyelése, időről időre való ellenőrzése.

visszatekintő vizsgálat *retrospective study/trial* a már kezelt betegeket tanulmányozza visszamenőleg.

népesség ~ population valamely földrajzi megoszlás szerinti személyek összessége.

népegészségtan ~ epidemiology valamely népesség egészségével összefüggő állapotok (egészség, épség, jólét, betegség, rosszullet, gyengélkedés stb.) előfordulását és megoszlását, valamint ezek okait, befolyásoló tényezőit és azok megakadályozását tanulmányozó tudomány (→járványtan).

népegészségtanász *epidemiologist* a népegészségtan szakembere.

népességvizsgálat *population study, population based study, epimeologic study* valamilyen népességből (például bennszülöttek, magyarok) kialakított csoport vizsgálata; olyan személyeket vizsgál, akiknek fő jellegzetességei (kor, nem, betegség stb.) egyeznek.

gyakoriságvizsgálat *incidence study* valamilyen egészségügyi esemény előfordulása bizonyos népességben meghatározott idő alatt.

gyakoriságarány *incidence proportion, cumulative incidence* az esetek időegység alatti előfordulása osztva a népesség számával. Pl. ha 1000-es népességben 30 eset fordul elő két év időegység alatt, a gyakoriságarány 30/1000, azaz 3% kétévenként.

halmazódásvizsgálat *cluster study* a többnyire váratlanul előforduló, viszonylag nagyszámú esetek előfordulásának vizsgálata, például a rákos esetek nem várt halmazódása. Ez előfordulhat *időben* (temporal; pl. a múlt hónapban), *térben* (spatial; pl. falun), avagy *mindkettőben* (spatiotemporal). A vizsgálat az előforduló esetek számát veti össze a várt esetek számával a népesség valamilyen mutatója (pl. az életkor) szerint.

kiterjedt népességvizsgálat *large scale population based study* népességvizsgálat; valamely népesség zömét/egészét felölelő vizsgálat.

visszatekintő kiterjedt népességvizsgálat *retrospective large scale population based study* megtörtént adatok feldolgozásával a népesség zömében/egészében végzett vizsgálat.

környezetvizsgálat *ecological study* (geographic study, correlation study) környezeti tényezőket vizsgál feltételezések bizonyítására, például a méhestrák előfordulását veti össze a népesség táplálkozási szokásaival, keresve a kettő közötti összefüggést.

népességszámítás-vizsgálat *population-based cohort study* népességi csoportokat vizsgál; a személyeket együtt, nem pedig külön-külön.

visszatekintő népességszámítás-vizsgálat *population-based retrospective cohort study* már meglévő adatok népességi csoportok szerinti elemzése visszamenőleg.

szemléletes vizsgálat *observational study* (non interventional observational study) valamely népességben valamilyen módon kiválasztott személyeket tanulmányoz anélkül, hogy beavatkozna a sorsukba, például kezelne őket. Kiválaszt és megfigyel bizonyos betegségben szenvedőket, ez a betegégszámítás, és olyanokat, akiknek nincs az a betegégszámítás. Az utóbbi az ellenőrző csoport, az ún. „egészségesek” csoportja. Több formája van:

elemző tanulmány *analytic study* a megfigyelés egyedeire terjed ki, a kiválasztott egyedek körülményeit tanulmányozza, például a kórok, kockázati tényezők stb. szempontjából.

esetsorozat vizsgálat *case series study* érdekes, különleges esetek tanulmányozása, statisztikai értékelés nélkül.

keresztmetszeti vizsgálat *cross sectional study* egyfajta betegségben szenvedők különböző csoportjait vizsgálja a jelen helyzet szerint, például akinek a betegség kezdődik vagy 5, 10 stb. éve fennáll.

leíró tanulmány *descriptive study* a megfigyelés összesített adatokra (aggregated data) épül, például időskori méhtestrák előfordulása. A vizsgálat népességi szintről tájékoztat, például összeveti a német és az angol népességben előforduló időskori méhtestrák esetét.

való világ vizsgálat *real world study* valamely készítmény, kezelés stb. vizsgálatát válogatás nélküli népességben.

csoport *cohort, cluster* olyan vizsgálati csoport, amelyet valamilyen nem változó jellemző tart össze; a tagok ennek alapján kerülnek a csoportba, például a csoport tagjaiban előfordul valamilyen betegség.

csoportvizsgálat tudományos kutatások végzése egyes csoportok vizsgálatával. Nem az egyes személyek, hanem a személyekből alakított csoportok szerint vizsgálódik. A csoport lehet klinikai (orvosi gyakorlatban részt vevő személyekből álló csoport) és népességi is (a népesség valamilyen csoportja) (→népesség).

csoportelemzés *cohort analysis* a megbetegedést/betegséget, halálózást vizsgálja sajátos népcsoportban, amelyet valamilyen jellegzetesség (születési év, más országba költözés) szerint állítanak össze. A személyeket évtizedekig követik, megfigyelve a betegségek előfordulását és a halálózási arányt.

esetsorozat-vizsgálat *case-cohort study* két esetsorozatot – nem két egyént – hasonlít össze. A csoportokat valamilyen nem változó jellemző alapján állítja össze, például az egyikbe tartozó személyeknél (eset) előfordul valamilyen betegség, a másikba tartozó személyeknek nincs olyan betegégszámítás. Mindkét csoport esetekből áll, ezért hívjuk *esetsorozatnak*.

követéses csoportvizsgálat *cohort study* kórokokot (a betegség okát) tanulmányozó megfigyeléses vizsgálat. A vizsgálat elején mindenki mentes a tanulmányozott betegégszámítás. A személyek egy részét bizonyos behatásnak tesznek ki, a másik részét nem. A két csoport szerint nézik, hogy melyikben és milyen gyakran alakul ki a betegség. Ennek érdekében a személyeket akár évtizedekig is követik, megfigyelik.

járvány ~ *epidemic* orvosi értelemben fertőző betegégszámítás nagymérvű terjedése.

járványtan a járványos betegégszámítás foglalkozó tudományág.

járványtanász ~ *epidemiologist* a járványos betegégszámítás foglalkozó szakember.

járványos tömegesen terjedő fertőző betegégszámítás.

bizonyosság *evidenc.* biztos tudomás valaminek igaz voltáról. Négy szintjét (A, B, C, D) különböztetik meg. Az angol irodalom *evidence A, B* stb. formában írja, a hazaiak a bizonyossági A/B/C/D-szintet a megfelelő.

A-bizonyosságszint *evidence A* több véletlen besorolásos vizsgálaton vagy a vizsgálatok metaelemzésén alapuló ténytudomány. A legmegbízhatóbbak a véletlen besorolásos, kettős vak, álgyógyszer-ellenőrzéses vizsgálatok.

B-bizonyosságszint *evidence B* egy véletlen besorolásos vizsgálat vagy több más, de azonos következtetésű vizsgálaton alapuló bizonyíték.

C-bizonyosságszint *evidence C* kisebb vizsgálatok, esetismertetések alapján kialakított szakmai egyetértés.

D-bizonyosságszint *evidence D* nem elegendő bizonyítékra alapozott vélemény.

bizonyosságra alapozott *evidenced based* tényeken alapuló, például orvoslás (*evidenced based medicine*).

EGYÉB

adagolás-válasz összefüggés *dose-response relationship* valamely gyógyszer, besugárzás stb. mennyisége és/vagy hatásideje (adagolása) és a válasz közötti viszony.

csoporthatás *cohort effect* a csoportvizsgálatok eredményeinek különbsége időszakok (nemzedékek) függvényében: miként befolyásolja ugyanazon hatások megnyilvánulását néhány évtizednyi időszak.

előfordulás *incidence* orvostudományi szempontból népegészségügyi vonatkozású: annak valószínűsége, hogy valami megtörténik, előfordul valamilyen népességben bizonyos idő alatt. Lehet kivételes, ritka, gyakori és tömeges (pl. méhrák halmozott kialakulása). A fertőzések tömeges terjedését *járványos előfordulásnak* nevezzük.

metaelemzés *meta-analysis* több azonos tárgyú vizsgálat számos adatának statisztikai összevetése. Nem a közlemények (vizsgálatok) következtetéseinek, hanem az adatainak az együttes értékelése. Az orvostudományban leginkább klinikai, kísérleti és népességi vizsgálatok összegzésére alkalmazzák a véletlenszerű hatások kiküszöbölésére, a nem egynemű csoportok eredményeinek egységesebbé tételére, a valós összefüggések felismerésére.

torzítás *bias* általános értelemben méréshiba, amely származhat a beválasztásból, a módszertől, az ellenőrző csoportból, a tájékoztatásból stb. – a vizsgálat eredményét torzító hibalehetőség.

zavaró tényező *confounding variable, confounder* a betegség és a vizsgált kockázati tényező közötti viszonyt módosító olyan külső tényező, amely önállóan is összefügg a betegégszámítás, de kapcsolatban van a vizsgált kockázati tényezővel is, ugyanakkor nem része a vizsgálatnak.